

SEHL-İ MÜMTENİ ESTETİĞİ AESTHETICS OF SEHL-I MUMTENI

ADEM CAN

Doç. Dr., Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm
Assoc. Prof. Dr., Erzincan Binalı Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish
Language and Literature

ademcan.ar@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-1127-9946>

Atıf / Citation

Can. A. 2020. "Sehl-i Mümteni Estetiği". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 67, (Ocak-January 2020). 37-52

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 17.07.2019
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 17.12.2019
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.01.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4234>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-67, Ocak - January 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

SEHL-İ MÜMTENİ ESTETİĞİ AESTHETICS OF SEHL-I MUMTANI

ADEM CAN

Öz

Söz manadan farklıdır, edebî söz ise söyleyen kişiye aittir. Şiir, söz olarak tezahür eder. Klasik Türk şiirinde sözün veciz olanı makbuldür. Bu nedenle sehl-i mümteni söze daima ilgi gösterilmiştir. Türkçede sözün estetik formu sehl-i mümtenidir.

Varlıkların hâl ve hareketlerini estetik gösteren özellikler sadelik, denge, uyum, ahenk, bütünlük, zarafet vs.dir. İnsan davranışlarının zarif kabul edilenleri, bu özelliklerin yanı sıra sarf edilen kuvveti gizleyecek kadar kolay yapılanlardır. Keza sözün de yüklendiği manayı rahatlıkla taşıması estetik bir kıymet taşır. Klasik edebiyatta buna letafet adı verilmektedir. Letafet sehl-i mümtenin asgari şartıdır. Bununla birlikte sehl-i mümteni söz ayıklanmış sözdür. Belagat ilminde sözü ayıklamanın en ileri biçimine hazf denilirdi. Kelime sayısının en aza indirildiği daha estetik söz sanatına ise icaz adı verilir. Buna göre bir fikri, meramı, hissi veya manayı güçlendirmek için kelime sayısı en aza indirilmelidir. Sehl-i mümteni sözün bir diğer rüknü tabiiyettir. Şiir dilinin tabiiyeti samimiyetinden ileri gelir. Edebiyatta samimiyet, sanatkarın sözüyle özünün bir olması ve sözün sunuluktan kurtulmasıdır. Sehl-i mümteni söze malik şairler, yaşadıkları olağanüstü hâlleri anlatan, iç dünyaları zengin, deha sahibi kişilerdir. Manayı tam duydukları gibi ona en yakışan ifadeyi de kendiliğinden buluverirler. Bu, kalbe doğan mananın kendine uygun söze dökülmesi, mana ve ifadenin bütünleşmesi, dilin nihai formunu bulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: söz, edebî söz, söz estetiği, letafet, tabiiilik, samimiyet, sehl-i mümteni

Abstract

Word is different from meaning. Literary word belongs to the person speaking. Poetry exists as a word. In Classical Turkish poetry concise word is more acceptable. Therefore sahl-i mumtani has always got attraction in literature. The aesthetic form of the word in Turkish is sehl-i mümteni.

The features that aesthetically show the postures and movements of beings are simplicity, balance, adaptation, harmony, integrity, elegance, and so on. The human behaviors accepted as elegant are the ones made so easily that the effort behind it is unseen besides these features. Likewise, it is also aesthetically important that the phrase carries meaning attributed to it quite easily. In classical Turkish literature, this is called latâfat. Letafet is a minimal requirement for sahl-i mumtani. At the same time, the sahl-i mumtani is the phrase that has been purified. In rhetoric, the most advanced way to purify a phrase is called hazf. The more aesthetic art of phrase, in which the number of words is reduced the most, is called icaz. According to this in order to strengthen an idea, intent, feeling or meaning, the number of words should be minimized. Another condition of sahl-i mumtani is tabiiilik. The nature of language of poetry comes from its sincerity. Sincerity in literature is that the artist's core and his phrase should be coherent with each other and that the phrase is purified from artificiality. The poets who own the sahl-i mumtani are intelligent and genius ones, with a rich inner world, who describe the extraordinary situations they experience. As soon as they sense the meaning, they find an expression which suits to it best. This is that the meaning coming from heart is expressed with words, the meaning and expression are integrated, the language finds its ultimate form.

Key Words: word, literary word, aesthetics of word, grace, naturalness, sincerity, sahl-i mumtani

Structured Abstract

In literary terms, the word is a verbal expression. To say literary words is to create a new form of expression by using the possibilities of spoken language to the end. Therefore, very few people who spoke the same language were able to say "words". The word is an important discovery of human intelligence. The influence of the word on the human being is certain. The literary word has its own peculiarities. They vary according to the logic of languages, but they show universal characteristics.

In classical Turkish poetry, the terse was acceptable, but the meaning was important and the sentence was as short as possible. In other words, a lot of things had to be told with little words, the word had to be complete, every way to ensure it was acceptable. Probably, as a result of this effort, an original form of expression was invented in the poem: sahl-i mumtani. Famous poems are remembered with sahl-i mumtani verses, famous poets were known with sahl-i mumtani words. The aesthetic form of the word in Turkish is sahl-i mumtani. Sahl-i mumtani, although it seems easy to say the word is very difficult. In fact, the Arabic phrase es-sehlu ve'l-mümteni' was somehow altered and assumed to be a Persian composition. According to the Arabic original, both words are adjectives and must be written in Turkish in the form of ehl sehlu ü belediyesi ehl. In this case it means both easy and difficult.

Since poetry is related to spoken language, it emphasizes verbal features. Simplification of poetry means searching for a kind of sahl-i mumtani. Essentially, sahl-i mumtani is the ideal of every poet; but this is not easy. Therefore, the great poets can usually reach this word. In order for a word to be considered sahl-i mumtani, it should be able to easily explain the meaning which is difficult to explain.

In classical Turkish literature sahl-i mumtani was in great demand. The aesthetic rules of dissolution and eloquence which constitute the theory of this literature were directed to sahl-i mumtani. The ideal "word" of this science applied to Arab, Persian, Indian and Turkish literature was sahl-i mumtani. It is not only easy to explain but also aesthetic feature of the word. It has all the features of aesthetics.

Simplicity is essential in Islamic arts. This also applies to poetry and literature. Simplicity, however, is not an alleviation of the essence. Rather, it is an expression of intense and deep content in a coherent and simple manner. A simple word should easily reveal an idea, purpose or emotion. This is not the convenience of the idea; is the ease of expression. In short, simplicity is a matter of style. As the basic principle of classical rhetoric, latâfat is the minimum requirement of sahl-i mumtani. Sahl-i mumtani is the extracted word. Every word included in it must fulfill its task to the maximum extent. In order to achieve this, care is given to word selection. In classical rhetoric, the most advanced form of weeding was called hazf. In the art of execution, in which words fulfill their duties properly, the word is relieved of all its weight. Thus, it reaches a comfortable and quick expression. It does not overshadow the meaning he conveys. If words give the sense of naturalness as in the language of speech, the form that the word will reach is sahl-i mumtani.

Another principle of Sahl-i mumtani is naturalness, that is to say in classical term tabiiyyet. The naturalness of poetry derives from its sincerity. Sincerity in literature means that the essence of the artist and the word are one, and that the word is not artificial. The artist who does not believe his words cannot be sincere. The poet who cannot reach the dimensions of sincerity and spontaneity cannot be expected to say sahl-i mumtani. Because sahl-i mumtani verses are actually an expression of faith. The poet places an entire world view, life experience, aesthetic understanding, personality, feeling and belief on these lines. For him sahl-i mumtani verses are not a makeshift expression of temporary emotions, but poet's poetic cause. His credibility stems from this. Believing poet can not lie. In verses 225 - 226 of Şuârâ Suresi, poets are implicitly forbidden to lie. According to classical logic, poetry constitutes the object pointed to in the mind of the hearing by replacing the equivalent of a statement. In fact, the classical poet lies in this temporary world. For him, there is not much difference between his experiences and dreams. The more he believes in his biological life, the more he believes in his emotional life. Even his real life is his art. This is the case for the modern poet.

The poets who say Sahl-i mumtani are rich people with genius who tell about their extraordinary state. Just as they feel the meaning, they automatically find the expression that best suits it. The beautiful word in Turkish is usually a terse form. Poetry can occur in both prose and verse. Poetry, on the other hand, emphasizes the discourse because it is based on oral language. For it, the effectiveness of the word in poetry depends on its aesthetics. The aesthetic form of Turkish poetry is sahl-i mumtani. Sahl-i mumtani consists of aesthetic features such as simplicity, naturalness, grace, ease and integrity. However, since it has a solid incisiveness, it is easy to mean. Sample text of the Sahl-i mumtani is the Quran.

Giriş

İlk insanın en mühim icatlarından biri *söz*dü. "İnsanın bütün icatları gibi bu da şüphesiz Allah'ın bir ihsanıdır." O bununla kendisini ifade etti, iletişim kurdu, bilgisini aktardı, kabul edildi, şahsiyet kazandı. Kendisine vahiy edilen din söz biçimindeydi, iman ve küfür sözle aşikâr oluyordu; dostluk da düşmanlık da sözle başlıyor, sözle bitiyordu. Ondan istifade etmeyi bilenlerin dilinde söz, sonsuz bir imkâna dönüşüyordu; "Zîrâ bu âlem-i mezâhirde söz gibi nefsi-nâtika-i insâniyyeye müessir bir şey yoktu" (Cevdet Paşa, 1991, s. 54), itina ile sarf edilmeliydi. Ata ile oğul, dede ile torun arasında bağı; cedlerden tevarüs edilen en kıymetli hatıraydı.

İnsanoğlu hiçbir şeyle *söz* kadar uğraşmamıştır. Her gün söylemeye, yazmaya ve anlamaya mecbur olunan şeydir *söz*. Ona kayıtsız kalınamaz; o, nasihattir, vaattir, büyüdür, kehanettir, töredir, kanundur, duadır, ayettir. Buna rağmen tek söz söylemeden göçüp giden milyarlarca insan vardır. Çünkü *söz* başka *dil/lisan* başkadır. Dil bir milletin malıdır, kişiye ait değildir; *söz* kişiye aittir, tek tek kişilerin icadıdır.

Türkçede *söz*, *kelâm*, *laf*, *lafız* ve *lakırtı* hemen hemen aynı anlama gelir. Sözlükler birinden bahsederken diğerlerini karşılık olarak muhakkak verirler. Ancak bu kelimelerin kullanıldıkları yer itibarıyla aralarında fark vardır. *Söz*, *laf* ve *lakırtı*ın halk dilinde, *lafız* ve *kelâm*ın ise ilim ve fikir dilinde tercih edildiği görülmektedir. Bunun temel sebebi sonrakilerin terimleşmiş olmasıdır. Nitekim *kelam* Arapçada hem Allah'ın (cc) sübutü sıfatlarından birinin hem de İslami esasları konu alan ilmin adıdır. Dolayısıyla *kelam*ın dinî literatürde köklü bir anlamı vardır. Aynı dilden gelen *lafız* kelimesi de "başta nahiv ve belâgat, fıkıh usulü ve mantık olmak üzere dille ilgili disiplinlerde" (Şensoy, 2003, s. 42) terim anlamı kazanmıştır. Tanzimat Dönemi belagat kitaplarının üslupla ilgili terimleri arasına da giren bu kelimeler şifahi Türkçede fazla rağbet görmemiştir. Hâlbuki terim ve kavram anlamı bulunmayan Farsça menşeli *laf* ve Türkçe yansıma olduğu sanılan *lakırtı* kelimeleri konuşma dilimizde yaygındır. Ancak bunlar da *söz* kelimesine göre menfi bir anlam taşımaktadır. "*Lâf* 'söz, özellikle anlamsız söz' sözcüğünden alıntıdır." (Nişanyan, 2018). Hatta "*lüzumsuz ve beyhude söz, boş lakırtı, saçma söz*" (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 1234) gibi anlamları bile vardır. Eski metinlerde rastlanmayan *lakırtı* kelimesinin ikinci anlamı "boş söz, dedikodu, laf"tır. (Güncel Türkçe Sözlük, 2018). Öyle anlaşılıyor ki *söz* kelimesi Türkçeye sonradan dâhil olan anlamdaşlarının konuşma dilinde yaygınlık kazanmasına müsaade etmemiştir. Çünkü kendisi şifahi Türkçenin en işlek kelimelerindendir. Sözlü geleneğin eski metinlerine bakılınca bu durum derhâl görülecektir. İçerisinde *söz* kelimesi geçen pek çok atasözü ve deyimimiz vardır. "Sözünü bil, pişir; ağzını der, devşir.", "Söz var, iş bitirir; söz var, baş yitirir.", "Söz gümüşse sükût altındır.," "söz sahibi olmak", "söz vermek", "sözünü geri almak" bunlardan yalnızca birkaçıdır. Buna karşılık *kelâm* ve *lafız* kelimesinin geçtiği atasözü ve deyimler istisna kabîlidir. *Laf* ve *lakırtı* kelimeleri ise deyim ve atasözlerinde genellikle *söz* kelimesinin mukabili olarak geçer. Mesela *lafi kesmek / lakırtıyı kesmek, lafa tutmak / lakırtıya tutmak* ve *lafi mi olur / lakırtısı mi olur* deyimlerindeki *laf* ve *lakırtı* kelimeleri aslında *söz* kelimesinin yerine kullanılmıştır. Bu nedenle *söz*ün dilimizdeki eş anlamlıları kendisi kadar yaygın değildir. Sadece *Güncel Türkçe Sözlük*'te *söz* kelimesiyle kurulmuş doksana yakın deyim ve elliden fazla birleşik kelime tespit edilmiştir (Güncel Türkçe Sözlük, 2018). Mezkûr kelimenin türkû, mani ve bilmece gibi halk edebiyatı türlerinde ne kadar sık geçtiği malumdur. Âşık tarzı halk şiirinde de ekseriyetle tercih edilen odur. Esasen şiir şifahi dile yakın olduğu için İslami devir Türk şiirinde başından beri *söz* kelimesine geniş yer verilmiştir. *Kutadgu Bilig*'de *söz*den şu mısralarla bahsedilir:

bu ay toldı aydı ay begler begi
 kulı beg yüzün körse yitrür ögi
 ilig yarlıkamaz negü sözleyin
 ayıtmazda aşnu negü ötneyin
 biliglig sözün sen eşit özneme
 ayıtmazda aşnu sözüng sözleme
 kişig kim okısa kereklep tilep
 ol ok sözlegü aşnu sözni ulap
 ayıtmazda aşnu sözüük sözlese
 köni közledi kim ay yılkı tise

(Yûsuf Hashâcib, 1991, s. 113)

Yunus Emre söz için şu meşhur mısraları söylemiştir:

Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz
 Sözi pişirip diyenin işini sağ ede bir söz
 Söz ola kese savaşı söz ola bitire başı
 Söz ola ağulu aşı bahıla yağ ede bir söz

...

Kişi bile söz demini demeye sözün kemini
 Bu cihân cehennemini sekiz uçmağ ede bir söz

...

(Yunus Emre, 1991, s. 97)

Divanlarımız incelenirse söz kelimesinin bilinçli bir şekilde tercih edildiği kolaylıkla anlaşılacaktır. Mesela *Fuzûlî Divânı*'nda *kelâm* altı, *lafız* on sekiz ve *lâf* on üç yerde geçerken söz elliden fazla yerde kullanılmıştır. Yine *Nedîm Divânı*'nda *lâf*, *lafız* ve *kelâm* toplam yirmi altı yerde geçerken *söz* kelimesi elli iki defa zikredilmiştir. Her iki divanda da *lakırtı* kelimesi geçmez. *Fuzûlî Divânı*'nda söz redifli gazel bile vardır (Fuzûlî, 1997, s. 188). Klasik şairler sözü şiir manasında da kullanırlardı. Bunu anlamak için Nefî ve Şeyh Galib'in aşağıdaki mısralarına bakmak yeterlidir:

Bezî-i hayâle nağme-i şehnâzdır sözüüm
 Hüsn-i edâya gamze-i gammâzdır sözüüm
 Ben turfa rind-i şu'bede-bâz-ı tahayyülüm
 Ma'nâ-yı sihr ü sûret-i i'câzdır sözüüm
 Sad-sâle mürde-i gama cân-bahş olur hemân
 Güyâ Mesîh-i mu'cize-perdâzdır sözüüm

(Nefî, 1993, s. 318)

Zannetme ki şöyle böyle bir söz
 Gel sen dahı söyle böyle bir söz

(Şeyh Galip, 1992, s. 347)

Şiirdeki bu geniş kullanımına rağmen *söz* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde terimleşmediği görülür. Eğer yanılmıyorsak belagat kitaplarımızda *söz* diye bir terim yoktur. Keza Muallim Nâcî'nin *İstulâhât-ı Edebiyye*'sinde *söz* maddesi yer almaz. Mehmet Zeki Pakalın'ın hazırladığı *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde de yoktur. Hatta bazı sözlüklerde *söz* maddesine yer verilmemiştir. Mesela Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'inde *söz* maddesi bulunmaz, yazar *kelâm*, *lâf* ve *lafız* maddeleriyle yetinmiştir. Hâlbuki kelimenin teorik metinlerde sıkça geçtiği bilinmektedir. Mesela ilk edebiyat teorisi kitaplarımızdan olan ve 1910'da yazılan *Nazariyyât-ı Edebiyye*'de *söz* yüz elliden fazla yerde zikredilir. Kelimenin kullanılma biçimine dikkatle bakılırsa edebî dildeki terimleşme temayülü de fark edilecektir. Bununla birlikte sözlü eğitim ve öğretim dilinde çok daha yaygın olduğu aşikârdır. Öyleyse Cumhuriyet'ten sonra terimleşmiş olmalıdır. Nitekim yeni dönem dil ve edebiyat terimleri sözlüklerinde *söz* madde olmaya başlamıştır. TDK Gramer Terimleri Sözlüğü, *söz*ü tanımlamıştır. Ötügen Yayınlarının neşrettiği *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde kısa bir *söz* maddesi bulunur. Keza Turan Karataş'ın *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nde de *söz* terim olarak verilmektedir. O hâlde Türkçedeki kadim *söz* kelimesinin halk diline ait olduğunu, buradan şiire ve edebiyata geçerek geniş surette kullanıldığını, ancak terimleşmediğini; bilim ve felsefe dilinde ise Arapçadan ve Farsçadan alınan *kelâm* ve *lafız* kelimelerinin terim olarak kullanıldığını kabul etmek gerekecektir. Buna ilaveten *söz* kelimesinin Cumhuriyet'ten sonra terimleştiği ve günümüz sözlüklerinde terim anlamıyla yer almaya başladığı belirtilmelidir.

Dil bilgisi terimi olarak *söz*, “bir veya birkaç sestem oluşan, anlamlı ses veya ses birleşimi; yazılı veya sözlü olarak açıklamaya yarayan kelimeler veya cümleler dizisi; söylenti” (Erverdi, 1998) ya da “bir maksadı anlatmak üzere söylenen kelime veya kelimelerden oluşan dizi; toplumsal bir kurum olan dilin kişi tarafından özel olarak kullanılması” şeklinde tanımlanır (TDK Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, tarih yok). Her iki tanımda da *söz*ün mana olmadığı, bir manayı veya maksadı karşılamak için bir araya getirilmiş kelimeler topluluğu olduğu belirtilmektedir. Binaenaleyh *söz*, kelime veya cümle gibi değişmez gramatikal bir parol değildir; bir cümleden meydana gelebileceği gibi birden çok cümleden de meydana gelebilir. Ahmed Cevdet'e göre,

Cümle ile kelâm [söz] beyninde umûm ve husûs-ı mutlak vardır şöyle ki terki bin mutazammın olduğu isnâd eğer maksudun-bi'z-zât ise ikisi müctemi' olur; değil ise yalnız cümle denilür kelâm denilmez. Meselâ “Adâlet güzeldir.” terki bi hem kelâm hem cümledir ammâ Fuzûlî'nin [Hayâlî'nin], “O mâhiler ki deryâ içredir deryâ[yı] bilmezler” mısraı iki cümleyi mutazammın bir kelâmdır.

(Ahmed Cevdet, 1299, s. 41).

*Söz*ün mutlaka cümle olması da gerekmez. Bir manayı veya maksadı özgün bir biçimde ifade eden herhangi bir kelime grubu da *söz* sayılır. Ârif Nihat Asya'nın

*Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü...
Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü,
Işık ışık, dalga dalga bayrağım,*

(Asya, 2008, s. 22)

mısraları cümle olmadıkları hâlde sözdür. Yine aynı şiirdeki “barışın güvercini, savaşın kartalı” tamlamaları tek başlarına birer sözdür. Nitekim bunlara *söz sanatı* denmesi söz hüviyeti taşımalarındandır. Aynı şekilde cümle olmayan deyimler ve hitap sözleri de söz kabul edilir. Hâsılı söz dilin yapı birimi değil, ifade biçimidir. Bu ifade biçiminde *özgünlük* esastır. Özgünlük ise *edebîlikle* var olur. Dolayısıyla söz genellikle edebî ifade biçimidir.

I. Edebî Söz

Edebî manadaki *söz*, konuşanın bir manayı karşılamak için konuştuğu dilin sınırsız imkânlarını değerlendirerek ibda ettiği kendine has ifade biçimidir. Dilin günlük konuşmadaki alelade kullanımı *söz* sayılamaz; bu, iletişimin icabı olan mekanik örgütlenmedir; o dili bilen herkesin fazla düşünmeksizin meydana getirdiği tabii bir kodlamadır. Söz gelimi “Dün bir adam sizi sordu.”, “Babam fidanları buraya dikerseniz sulamakta zorluk çekmezsiniz, dedi.”, “Kasabalılar yaptıkları işe gereken değerin verilmediğinden şikâyet ettiler.” vb. cümlelerinin söz değeri yoktur. Çünkü bu cümleler konuşmacıya has ifadeler değildir, dilin umumi işleyişine göre söylenmiştir. Bu cümlelerdeki müttekellim payı dilin gramerini doğru işletmekten ibarettir. Edebî sözde de dilin iletişim mekanizması doğru işletilir; fakat bununla kalınmaz, daha önce işitilmemiş bir ifade biçimi ibda edilir. Böylece aktarılan mana daha önce umumun bildiği bir şey olsa bile sözün kendisi yenidir. Nitekim bu sözü daha sonra kullananlar onu sahiplenmezler, “falancanın dediği gibi”, “filanın bir sözü vardır...” vb. ifadelerle sözün başkasına ait olduğunu belirtme gereği duyarlar.

Edebî sözün dile mal olanlarına *vecize/özdeyiş* adı verilir. Vecizeler genellikle şair ve yazarların muhtelif eserlerinde söyledikleri güzel ve hikmetli sözlerdir. Şayet bu sözler din büyükleri tarafından söylenmiş ve atasözü hükmüne girmiş ise *kelâm-ı kibar* adını alır ve düstur kabul edilirler. Vecizeler, sanat ve edebiyat kamuoyu tarafından genel kabul görmüşlerdir; hatta zamanla halk diline de intikal etmişlerdir. Atasözleriyle deyimlerin kaynağı çoğunlukla vecizelerdir. Bu sözler günlük dilde de ödünç olarak kullanılır.

Nesir dilinde fikrin mutlaka edebî sözle ifade edilmesi gerekmez. Fakat kimi yazarlar muayyen bir üsluba sahip olduklarından fikirlerini bedii sözlerle ifade etmekten hoşlanırlar. Başta roman ve hikâye olmak üzere hatıra, deneme ve fıkra yazısı gibi türler buna müsaittir. Ayrıca bazı dönemlerin nesir dilinde söze hususi bir ihtimam gösterilir. Filvaki klasik nesirde söz muteberdi; hatta süslü nesir denilen tür, bedii sözle inşa edilirdi. Günümüz nesrinde sanat metinleri retoriğe müsamaha gösterse de bilim dili bedii olmayan mekanik bir ifade biçimi geliştirmiştir. Dolayısıyla hem konuşma dilinden hem de sözden uzaklaşmıştır. Şiirde ise ifade daima söz olarak tecelli eder. Adonis, Arap poetikası için “Şiir, söz ve ondan da öte bir şeydir.” der (Adonis, 2004, s. 13). İbn Sînâ’ya göre “Şiir; uyumlu ve eşit ikâları olan, kendi vezinlerinde tekrar edilen, son harfleri benzer [kafiyeli] sözlerden oluşan hayâle dayalı sözdür. Bu tanıma göre ‘kelâm’ (söz) şiirin ilk cinsidir.” (İbn Sînâ, 2013, s. 95). Şiirsel işlevde kullanılan dilin, dikkati kendi üzerine çekecek biçimde düzenlenmesi gerekir. Bu durum şairi dille ilgili bazı arayışlara itmiştir. Böylece “şiir sözün en üst dili” (Haksal, 2015, s. 17) olma ukdesine tutulmuştur. Şiir dilindeki aykırılığın temel sebebi budur. Rus biçimcilerinin *alışkanlığı kırma* adını verdikleri bu dil tazelenmesi, büyük şiir geleneklerinde çetin bir söz işçiliğine dönüşür. Şairin asıl mektebi budur.

Klasik Türk şiirinde sözün veciz olanı makbuldü, bittabi anlam esastı ve cümle mümkün olduğu kadar kısaydı. Yani az sözle çok şey anlatılmalydı, sözün münakkah olması gerekirdi, bunu temin edecek her yol mubahtı. Muhtemelen bu çabanın neticesi olarak şiirde nev-i şahsına münhasır bir ifade biçimi icat edilmişti: *sehl-i mümteni*. Meşhur şiirler sehl-i mümteni mısralarıyla hatırlanır, meşhur şairler sehl-i mümteni sözleriyle bilinirdi. Türkçede sözün estetik formu sehl-i mümtenidir.

II. Sehl-i Mümteni

Sehl-i mümteni “söylenilmesi kolay görüldüğü hâlde pek güç olan söz.” demektir. (Muallim Naci, 1307, s. 225). Terkip bu hâliyle Farsça sıfat tamlamasıdır. Buna göre *sehl* (سهل) ‘kolay’ anlamında isim; *mümteni* (ممتنع) ‘imtina eden’, ‘gerçekleşmesi imkânsız olan’, ‘mümkün olmayan’, ‘olanaksız’ anlamlarında sıfattır. Bu durumda terkinin anlamı, “güç kolaylık”, “imkânsız kolaylık”; daha doğru bir Türkçe ile “benzersiz kolaylık”, “şaşırtıcı kolaylık” ifadeleriyle karşılanabilir. Sehl-i mümteni terkinin nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı bilinmiyor. Aslında Arapça bir tamlama olan *es-sehlu ve'l-mümteni* nasılsa değişikliğe uğramış ve Farsça terkip zannedilmiştir. Arapça aslına göre her iki kelime de sıfattır ve Türkçede *sehl ü mümteni* şeklinde yazılmalıdır (Tokathı, 2008, s. 609). Bu durumda “*Hem kolay, hem de güç mânâsına bir tâbirdir.*” (Tâhirü'l-Mevlevî, 2019, s. 173). Nitekim *sehl* kelimesi *Yunus Emre Divanı*'nda zarf göreviyle kullanılmıştır.

*Bunda korkmaz isen Yunus onda korkuturlar seni
Eğer dirliğin hakk ise sıratı geçesin sehel*

(Yunus Emre, 1991, s. 126)

Sonraki kaynaklarda da kelime sıfattır. 15. yüzyıla ait *Acâbü'l-Mahlûkât*'ta şöyle geçer: “Anı eritdiler, bir sehel altun hâşıl oldı” (Sarıkaya, 2010, s. 377) *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*'nde *es-sehl* kelimesi “السَّهْلُ [es-sehl] (أَهْلٌ [ehl] vezninde) ve السَّهْلُ [es-sehil] (كَيْفٌ [ketif] vezninde) Kolay ve âsân şey'e denir” biçiminde kaydedilmiştir (Mütercim Âsım Efendi, 2014, s. 4568). Demek ki “sehl-i mümteni” terkihi oluşturulurken kelimelerinin türü dikkate alınmamıştır. Aslında terimleşen terkiplerde kelimelerin kendi tür ve anlam özelliklerinden kısmen uzaklaşması tabiidir.

Terim olarak derin ve kapsamlı bir mananın inanılmaz bir kolaylıkla ifade edilmesi anlamına gelen *sehl-i mümteni* bir üslup özelliğidir. “Kolay görünmekle birlikte benzerinin söylenmesi çok zor olan söz, mısra, beyit anlamında belagat terimi” (Mengi, 2009, s. 321) olarak bilinir.

Sehl-i mümteni, söyleyişte suhulet olarak zuhur eder. Nitekim muhatabında uyandırdığı ilk intiba suhulettir. Onunla karşılaştığımızda öteden beri bildiğimiz şeylerin basit bir ifadeyle tekrarlandığını zannederiz. “*Sehl-i mümteni*'in en büyük ziyneti külfetsizliğidir. Gayet tabii ve revân olduğundan onu işiten 'Ben de böyle söz söyleyebilirim.' der.” (Muallim Naci, 1307, s. 225). Hatta kötü bir okur bu vehimden kolay kolay kurtulamaz. Şiir dili üzerinde düşünmekten hoşlanan zevk-i selim sahipleri ancak bu basit gibi görünen zor söyleyişin kıymetini takdir edebilirler. Hakiki bir sehl-i mümteni bir kere takdir edilince bir daha bıktırmaz; zira bu söz derinden duyduğumuz ve sürekli meşgul olduğumuz, ancak dile getirmek istediğimizde elimizden kaçırığımız geniş bir mananın kolay ve kusursuz bir

formülü gibidir: Zekâyı oyalamaz, zevki zorlamaz, tabii bir neticeye rahat bir revişle varır. Onu okurken veya dinlerken meramımızı tam ifade etmek bahtiyarlığına ereriz.

Şiir dili, konuşma diline dayandığı için sözel hususiyetleri öne çıkarır. Mücerret hisleri nakleden bu dilin, beklenen tesiri temin edebilmesi bütün ağırlıklarından kurtulmasıyla mümkündür. Dolayısıyla konuşma dilinin tabiiliğine yaklaşması gerekir. Eskilerin *tabî'at-ı ifâde* adını verdikleri bu sade söyleyişte “*Söz o kadar tabî’i olmalıdır ki ma’nâsı okuyanların haberi olmaksızın zihinlerine girmeli ve gûyâ kendi zihinlerinde peydâ olmuş bir ma’nâ zannedilmelidir.*” (Menemenlizâde Tâhir, 1314, s. 53). Dilin tabiileşmesi basit bir derekeye inmesi değil, kolay ve rahat işleyecek kıvamı bulmasıdır. Bunu büyük eserin temel şartı kabul edenler bile vardır. Octavio Paz’a göre “*Şiir herkese ait denilen bir dille yazılmışsa eğer, olgunlaşmış sanattır söz konusu olan. Büyük sanat, açık ve anlaşılır olandır.*” (Paz, 1991, s. 33). Şiir dilinin sadeleşmesi, bir nevi sehl-i mümteniye araması demektir. Esasen bu her şairin idealidir, fakat kolay değildir. Onun için sehl-i mümteniye çoğunlukla büyük şairler ulaşabilir.

Bir sözün sehl-i mümteni sayılabilmesi için anlatılması zor olan manayı kolayca anlatabilmiş olması gerekir. Mana, mahiyeti itibarıyla zihnî bir olgudur. Ses, renk, şekil, kelime, söz vb. *gösteren*lerle ifade edilmedikçe müşahhas bir değer kazanamaz. Binaenaleyh biraz kapsamlı bir mananın doğru aktarılabilmesi için ifade aracının iyi düzenlenmesi şarttır. Öyle ki *göstergenin* unsurları arasında tam bir mutabakat olmalıdır. Fakat mücerret fikir ve duyguları müşahhas araçlarla karşılamak kolay değildir. Diğer iletişim araçlarına göre daha sistemli olan dilin, naklettiği manayı sınırlandırmada daha kabiliyetli olduğu söylenebilir. İlahî emirlerin sözle nazil olması bu fikri haklı çıkarmaktadır. İlahî metinlerin keyfiyeti bir kenara bırakılırsa aslında hiçbir mana sözle tam olarak aktarılamaz; zira bir zihinde doğan mefhumun olduğu gibi bir başka zihne ilkası mümkün değildir. Şayet bu mana bedii hisleri de ihtiva ediyorsa anlatma süreci, zihindeki bir benzerini başka zihinlerde yeniden inşa etmek şeklinde gerçekleşir. İşte bu keyfiyet dilin önemini bir kat daha artırır. Özellikle edebî metinlerde dil, mananın basit bir aracı değil; manayı kurgulayan ve örgütleyen kurucu unsurdur. Şiirde ise dili manadan ayırmak imkânsızdır. Çünkü mana sözle kaimdir, söz değişince mana da değişir. “Söz, dimağın varlığı ‘ete kemiğe’ büründürdüğü değer” (Duralı, 2013, s. 66); mananın kabı ve kabuğudur. Kabuk; kokusu, rengi, biçimi ve hacmiyle özü yansıtır. Öyleyse sözün her bakımdan manaya layık olması, manayı çabuk ve zarif bir biçimde izhar etmesi gerekir. Şiirde bu mahiyetteki sözlere *sehl-i mümteni* denir.

III. Sehl-i Mümteni Sözün Estetik Unsurları

Sehl-i mümteni sadece anlatma kolaylığı değil, aynı zamanda sözün estetik niteliğidir. Onda estetiğin bütün hususiyetleri mevcuttur. Lalo’ya göre “Güzel denilen şey, zevkin kontrolünden geçmiş, zahmetsizce, asgarî vasıtalarla azamî verimi temin eden zihnin kavradığı ahenktir.” (Lalo, 2004, s. 74). Bu tanımın *sehl-i mümteniye* ne kadar uygun düştüğü açıktır. *Sehl-i mümteninin* cazibesi işte bu estetizmle ilgilidir. Tekâmül etmiş edebî gelenekler ona hususi bir ehemmiyet gösterir. Klasik Türk edebiyatında *sehl-i mümteniye* büyük bir rağbet vardı. Bu edebiyatın nazariyatını meydana getiren fesahat ve belagat ilminin bedii kaideleri onu temine yöneliktir. Arap, Acem, Hint ve Türk edebiyatlarına tatbik edilen bu ilmin ideal “sözü” *sehl-i mümtenidir*. Nitekim İslâmî edebiyatın en güzel mısraları ekseri

sehl-i mümteni sözlerle söylenmiştir. Zaten mezkûr ilmin esasları bu mısralarla temellendirilir.

Sehl-i mümteni sözün rükünleri nelerdir? Şüphesiz ilk rükünü *sadeliktir*. Tabiatı sembolize ederek üsluplaştıran İslam sanatları *vasf-ı esasîyi* vazetmek için teferruatı ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla İslam sanatlarında sadelik esastır. Bu durum şiir ve edebiyat için de geçerlidir. Ancak *sadelik* özün hafifletilmesi değildir. Bilakis kesif ve derin bir içeriğin insicamlı ve sade bir üslupla ifadesidir. Az kelimeyle çok şey anlatamayan söz *sade* değil, *basittir*. *Sade* sıfatını haiz bir sözün; herhangi bir fikri, maksadı veya hissi tam bir suhuletle ortaya koyması gerekir. Bu, fikrin kolaylığı değil; ifadenin kolaylığıdır. Kısacası *sadelik* bir üslup meselesidir. Eskilerin *üslûb-ı sâde* adını verdikleri bu tarzı Menemenlizâde Mehmet Tâhir şöyle tarif eder:

Üslûb-ı sâde yalnız ifhâm ve tebeyyüne mahsûs bir tarz-ı beyândır ki her şeyden ziyâde selâset ve vuzûh ile tabîyyete müftektir bulunur. Kelimât o kadar mutâbık, ifâde o kadar selîs, o derece vâzih ve tabîî olmalı ki okundukça mevzûu olan efkâr ve hissiyyât kelimât-ı mahsûsasını âlem-i ilhâmdan berâber alıp getirmiştir ve o fikrin bundan başka bir sûretle ifâdesi kâbil değildir zannolunmalıdır.

(*Menemenlizâde Tâhir, 1314, s. 81*)

Böyle bir kıvama ulaşan söz her türlü süsten, sunilikten ve zorlamadan kurtulur. Râzî'nin şu beyti sadeliğe örnektir:

*Sermâye-i şâîrân tükenmez
Dünyâ tükenir yalan tükenmez*

(*Râzî Divânı*).

Bu beyitteki ifade kolaylığı bedii bir kıymet taşır. Klasik nazariyatta buna *letâfet* adı verilmektedir. Bediiyatın temel ilkesi kabul edilen *letâfet* için Ahmed Reşid şunları kaydeder: “*Bir zî-rûhün eşkâlinde letâfet, a'zâsının harekât-ı sehîle icrâsına en müsâit bir sûrette bulunması demektir. Vaz'îyyatta letâfet ise muhâfazası en az kuvâ-yı adaliyye sarfına muhtâc olan vaz'îyyetlere hâstır. Eşyâda letâfet de en ziyâde bu eşkâl ve vaz'îyyâtı andıran yerlerde hiss olunur.*” (Ahmed Reşid, 2017, s. 67). Buna göre “*A'zâ-yı reftârî mütekemmil olmayan hayvanların, yürürken büyük bir sa'y-i adalî sarf eden insanların harekâtına latîf denilemez. Kaplumbağanın revîşi, bir hamâlün yürüyüşü hiçbir zaman bize letâfet ihsâs etmez.*” (Ahmed Reşid, 2017, s. 66). Gerçekten de ağır ve hantal eşya veya hareket kaba görünür. Çünkü onu ayakta tutan ya da harekete geçiren kuvvetin veya adalenin maruz kaldığı güçlük zihni de meşgul eder. Aksine “*Bir cism-i sâkinin muvâzene-i vücûdiyyesini muhâfaza etmek için en az mesâ'î-i adaliyye sarfını istilzâm eder bir vaz'îyyette bulunması bizde hiss-i letâfet tevliğ eder.*” (Ahmed Reşid, 2017, s. 313). Yine bunun gibi hafif, kolay ve çok az bir gayretle icra edilmiş vehmini veren seri hareketler zarif görünür. Şişman bir adamın ağır aksak yürüyüşüne mukabil endamı düzgün genç bir insanın rahat ve akıcı yürüyüşü üzerimizde estetik bir etki uyandırır. Tıpkı bunun gibi bir ceylanın fazla zorlanmadan hızlı ve kesintisiz koşması, herhangi bir kuşun sanki hiç çaba sarf etmeden gökyüzünde süzülmesi, yunus balığının denizde zahmetsizce kayıp gitmesi insanda bedii bir duygu hâsıl eder. Aynı şekilde

sporcuların, dansçıların ve akrobatların zor hareketleri kolayca yapabilmeleri hoşumuza gider. Zarif kabul edilen fiili insan davranışlarının tamamı, sarf edilen kuvveti gizleyecek kadar kolay ve rahat yapılan hareketlerdir. Bir tüy gibi yavaşça oturmak, bir kuş gibi hiç zahmet çekmeden dimdik kalkmak, zorlanmadan tane tane ve akıcı bir biçimde konuşmak, bir şarkıyı uygun ses tonuyla perdeler arasında rahat geçişlerle kolayca seslendirmek vs. gibi. Keza sözün de yüklendiği manayı kolayca taşıması bedii bir kıymet taşır. Yukarıda letafetle ilgili fikirlerine yer verilen Ahmed Reşid, edebiyattaki *letafeti* “*Cümel ve ibârâtın böyle temevvücât-ı hafife-yi mütemâdiyye ile cereyândır.*” (Ahmed Reşid, 2017, s. 67) biçiminde tanımlar ki bu aslında sözün, meramı en az çaba ile dile getirmesi demektir. Sözün bu kemale ermesi ağırlıklarından kurtulmasıyla mümkündür. Letafet kesbetmiş külfetsiz sözün nihai biçimi sehl-i mümtenidir. Ahmed Reşid aynı eserin bir başka yerinde “*Letâfet, tabîyyet-i üslûba mazhar olan eserlerin hâssa-i mümeyyesidir; sehl-i mümteni' sıfatına liyâkat bununla tamam olur.*” (Ahmed Reşid, 2017, s. 278) demektedir ki bu durumda *letafet* sehl-i mümteninin asgari şartı sayılabilir.

Sehl-i mümteni söz ayıklanmış sözdür. Ona dâhil olan her kelime kendisinden beklenen vazifeyi azami seviyede ifa etmelidir. Bunu sağlamak için kelime seçimi ve iktisat yasasına fevkalade itina gösterilir. Zira “Estetik nesnenin belirlenmesi bir seçme edimidir.” (Timuçin, 2013, s. 154). Edebî eserde ve özellikle de şiirde dil aynı zamanda estetik bir nesnedir. Dolayısıyla fazlalıklarından arındırılarak ortaya konabilmelidir. Klasik belagat ilminde sözü ayıklamanın en ileri biçimine *hazf* denilirdi. ‘Aradan kaldırma, giderme, eksiltme, çıkartma, silme’ anlamlarına gelen *hazf*, sözün kelimelerini en aza indirme çabasıdır. Ancak bazen *hazf* edilen kelime veya kelimelerin anlatım bozukluğuna sebep olduğu görülür. Kelime sayısının asgari seviyeye indirildiği daha estetik söz sanatına *icaz* adı verilir. “*Bir fikrin, vâzıh olmak şartıyla, en az kelime ile ifadesine icâz deriz ki şerâ'it-i sâ'ireden sarf-ı nazar, belâgatin mertebe-i a'lâsıdır.*” (Ahmed Reşid, 2017, s. 249). Kelimelerin görevlerini hakkıyla yerine getirdiği *icaz* sanatında söz bütün külfetinden kurtularak hafifler. Böylece rahat ve kıvrak bir ifade kabiliyetine ulaşır. Naklettiği manayı gölgelemez. Şayet kelimeler de konuşma dilindeki gibi kendiliğinden yerini bulmuş hissini verilerse sözün varacağı biçim sehl-i mümtenidir. İbrahim Hakkı'nın aşağıdaki meşhur mısraları *hazf*, *icaz* ve sehl-i mümteni bağlamında değerlendirilirse sözün mahiyeti daha iyi anlaşılacaktır:

*Hak şerleri hayr eyler
Zann itme ki gayr eyler
Ârifanı seyr eyler
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

(*Dîvân-ı İbrâhîm Hakkı Erzurumî, Yok, s. 192*)

Hak şerleri hayr eyler mısrası hükmü tamamlanmış bir cümledir. *Fâilî* Hak, *fiilî* hayr eylemek, *nesnesi* şerler'dir. Tam bir imanın ifadesi olan cümle açık bir anlam taşır. Bu açıklık, doğru seçilmiş en az sayıda kelimenin kesin bir hükmü dile getirmesiyle sağlanmıştır. İkinci mısra birleşik bir cümledir ve hükmün kesinliği, asgari kelime kullanımı ve anlam açıklığı bakımından ilk cümleye denktir. Fakat kelime tasarrufu ondan farklıdır, çünkü burada nesne ve özneler *hazf* edilmiştir. Böylece *ikaz* anlamı taşıyan ikinci mısranın cümlesi

hem anlam hem de yapı olarak ilk mısradaki cümleye bağlanır. Eğer ikinci cümle olduğu gibi yazılmış olsaydı “Zannetme ki Hak şerleri gayr [hayırdan gayrı] eyler.” biçiminde olacaktı. Bu durumda cümle hem *inap* ve *iksarla* sakatlanacak hem de iki cümle arasındaki ilgi zayıflayacaktı. Hatta şiir sözü olmakta çıkıp nesir cümlesine dönüşecekti. Üçüncü mısra da tek cümleden meydana gelir ve o da en az öncekiler kadar *münakkahtır*. Söz konusu cümlede hüküm ve anlam tamamen değiştiği için öğeler belirtilmiştir. Ancak nesne zamiri üzerinden önceki mısralarla çok kuvvetli bir bağ kurulmuştur. *Anı* zamiri ilk iki mısrayı birden temsil eder. Bu cümlelerin nesir dilindeki zamirsiz karşılığı şöyledir: “*Ârif, Hakk’ın, şerleri [hayırdan] gayr eylemeyip hayr eylesini seyr eyler.*” Şair, iç içe geçen hükümler birliğini tek zamirle karşılayarak mühim bir vuzuh elde etmiştir. Üç kelimededen oluşan dördüncü mısraya iki cümle sığdırılmıştır. Mutlak bir tevekkülün ifadesi olan bu mısra önceki üç mısrayı da toplayıp son mısradaki teslimiyet anlamına bağlamıştır. İbrahim Hakkı altı cümleden oluşan on beş kelimele birime Şark İslam düşüncesinin özünü ve Müslümanın hayat telakkisini sığdırmıştır. Bu kadar derinlikli bir fikrin on beş kelimeye teksif edilmesi şiire geniş bir vuzuh kazandırır. Çünkü bilinmektedir ki “*Ne kadar az sözle teshîm-i merâm olunabilirse aranılan te’sîr için zihinde kalacak kuvve-yi telakkiyye o nisbette ziyâde olur...*” (Ahmed Reşid, 2017, s. 248). Öyleyse fikri ve manayı güçlendirmek için kelimeyi en aza indirmek gerekir. Fakat daha önemlisi doğru ve uyumlu kelimelerin seçimidir. Bütün bunlardan sonra en şaşırtıcı olanı ise hakiki bir terkip değeri kesbeden bu sözün konuşma dilindeki gibi çok tabii görünmesidir. İşte *sehl-i mümteni* tam da budur.

Sehl-i mümteni sözün bir diğer rüknü *tabiiilik*, klasik terimle söylemek gerekirse *tabiiyettir*. *Tabiiyyet* “*Eşkâr ve hissiyyâtı zînet-i ca’liyyeden berî olarak gâyet tekellüfsüz gâyet serbestâne bir sûretle beyân etmekten ibârettir.*” (Mahmûd Ekrem (Recâ’izâde), 1299, s. 153). Şiir dilinin kaynağı konuşma dilidir. “Şiir; toplumun yaşayan dili, onun efsaneleri, düşleri ve derin arzuları, yani dilin en güçlü ve gizli eğilimleri tarafından beslenir.” (Paz, 1991, s. 31). Fakat bu dil konuşma dilinin aksine hakiki bir dil değildir; zira “*Sanatçının dili, gerçekliği en doğal biçimlerde ortaya koyan yapay bir dildir ve yapay olduğu ölçüde özgündür. Bu yapay dille anlatılan hiçbir şey başarılı sanat yapıtında bir yapaylık olarak algılanmayacaktır. Yapaylık doğallığı sağlama adınadır.*” (Timuçin, 2013, s. 213). Bununla birlikte edebî türler içerisinde şiir dilinin ayrıcalığını belirtmek gerekir. Hakikatte o pratik ihtiyaçlardan doğmamıştır, hayali olan bir gerçekliği veya fevkalade bir hissi anlatmak için uydurulmuştur. Buna rağmen insan kendi özünden haber vermek istediği zaman şiire müracaat eder. Onun için “İnsanoğlunun en sahici dili şiirdir.” (Özel, 2011, s. 21). Kendisine kendisini anlatan insan, hiçbir menfaatinin olmadığı bir işte kendisini aldatamaz. Öyleyse bu dilin tabii olması gerekir. Zaten *tabiiyete* varamayan şiir muvaffak da olamaz. Fârâbî “*En güzel şiir doğal olan şiirdir.*” der (Bayrakdar, 1997, s. 51). Bu mertebeye ulaşan şiirin tezyinatla oyalanmaya tahammülü yoktur. *Sehl-i mümtenin* en güzel örnekleri tabii söylenmiş mısralardan meydana gelir. Fuzûlî’nin aşağıdaki beyiti gibi:

*Gelin ey ehl-i hakikat çikalım dünyâdan
Gayrı yerler gezelim özge safâlar görelim*

(Fuzûlî, 1997, s. 309)

Şiir dilinin *tabiiyeti* samimiyetinden ileri gelir. Edebiyatta samimiyet, sanatkârın sözüyle özünün bir olması, sözün sunulmaktan kurtulması demektir. Ahmed Cevdet “*İnsânın*

lisânu kalbinin tercümânıdır.” der (Ahmed Cevdet, 1299, s. 11). Söylediği söze inanmayan sanatkâr samimi de olamaz. Samimiyet ve tabiiyet ölçülerine ulaşamayan şairin ise sehl-i mümteni söz söylemesi beklenemez. Zira sehl-i mümteni mısralar aslında bir imanın ifadesidir. Şair bütün bir dünya görüşünü, hayat tecrübesini, bedii telakkisini, şahsiyetini, hissiyatını ve itikadını bu mısralara yükler. Onun için sehl-i mümteni mısralar anlık duygusallığın eğreti bir ifadesi değil, şairin poetik davasıdır. İnanırcılığı bundan kaynaklanır. Aşağıdaki mısralar bu dikkatle okunursa mesele daha iyi anlaşılacaktır.

*Benim bunda kararım yok ben bunda gitmeye geldim
Bezîrgânım metâ'im çok alana satmaya geldim
Ben gelmedim davâ için benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmaya geldim*

(Yunus Emre, 1991, s. 140)

İnanan şair yalan söyleyemez. Şuârâ Suresi'nin 225 - 226. ayetlerinde şairlerin yalan söylemesi zımnen yasaklanmıştır (Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, 2006, s. 375). Râzî'nin yukarıda yer alan *Sermâye-i şâirân tükenmez / Dünyâ tükenir yalan tükenmez* beytinde olduğu gibi şiire zaman zaman yalan isnat edilmesi, onun asli malzemesinin hususi bir hâl veya hayal olmasındandır. Klasik mantıkta şiir “*Bir beyanın bedelinin yerine geçerek işitenlerin zihninde kendisine işaret edilen nesneyi nakşedef[n]*” temsili önermedir (Bayrakdar, 1997, s. 48). Yani zihni gerçekliktir. Müslüman şairin itikadına ters düşmediği, hatta bu itikadı tevîl veya tefsir ettiği için yalan değildir. Ümmî Sinân bir şiirinde şöyle der:

*Hak Muhammed yolına girdüm diyen kimse bugün
Görmediyse söylese yalan Müselmân olmadı*

(Ümmî Sinân, s. 259)

Aslında klasik şair fani olan bu âlemi de yalan bilir. Onun için yaşadıklarıyla hayalleri arasında pek fazla bir fark yoktur. Biyolojik hayatına ne kadar inanıyorsa hissi hayatına da o kadar inanır. Hatta onun asıl hayatı sanattır. Bu, modern şair için de böyledir. “*Sanatçı her şeyden önce sanatını yaşayan kişidir, bir başka deyişle bir duygu-düşünce bütünüdür estetik düzeyde yaşamaya alışmış kişi...*” (Timuçin, 2013, s. 214). O hâlde hangi devir ve hangi zihniyete mensup olursa olsun hakiki şairin sözü yalan kabul edilemez. Şiir en basit manada kayıp giden zamanın elinden bir şeyler kurtarma çabasıdır. Tabii gerçekliği sanatın diline dönüştürürken sözü şaşılacak biçimlere soksa da ifade edilen mana vakidir. Bu sadece şairin penceresinden gösterilen bir vakiadır. Nasıl ki “*Geçmiş günlerimi çok özliyorum.*” diyen birisinin yalancılığına hükmedemsek “*Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer*” diyen şairin sözüne de yalan diyemeyiz. “*Diğer taraftan şairin samimiyetine, duyarak yazdığına inanmak insanî bir ihtiyaçtır.*” (Eyüboğlu, 1997, s. 40). Hiçbir okur samimiyetinden şüphe ettiği şiiri kolay kolay beğenmez. Mantiğa aykırı da olsa şiirde söylenenlerin hissedilip yaşandığına kanaat getiririz. Hele hele söylenenler, manevi bir hâlin ifadesi ise şaire inanmak icap eder. Esasen sehl-i mümteni söze malik şairler, yaşadıkları olağanüstü hâlleri anlatan, iç dünyaları zengin, deha sahibi kişilerdir. Manayı tam duydukları gibi ona en yakışan ifadeyi de kendiliğinden buluverirler. Bu, kalbe doğan mananın kendine uygun söze dökülmesi,

mana ve ifadenin bütünleşmesi, dilin nihai formunu bulmasıdır. Elbette ki bu dil tabii dilden farklı olacaktır. Buna rağmen sehl-i mümteni söz gayet tabii görünür.

Sonuç

Edebî manada söz şahsi bir ifadedir. Edebî söz söylemek, konuşulan dilin imkânlarını sonuna kadar kullanarak yeni bir ifade biçimi ibda etmektir. Dolayısıyla aynı dili konuşan insanların çok azı “söz” söyleyebilmiştir. Zira söz, insan zekâsının mühim bir buluşudur. İnsan üzerinde tesiri tamdır. Edebî sözün kendine mahsus rükünleri vardır. Bunlar dillerin mantığına göre az çok değişmekle birlikte beynelmilel hususiyetler de arz eder. Güzel söz genellikle vecize kabilindedir. Vecize hem nesir hem de nazım dilinde ortaya çıkabilir. Şiir ise şifahi dile dayandığı için söyleyişi öne çıkarır. Onun için şiirde sözün etkili olması estetik olmasına bağlıdır. Türkçe şiirde sözün estetik formu sehl-i mümtenidir. Sehl-i mümteni; sadelik, tabiiilik, zarafet, suhulet ve bütünlük gibi bedii ilkelerden mürekkeptir. Bununla birlikte sağlam bir insicama sahip olduğundan manası zihne kolay düşer. Sehl-i mümteni estetiğinin örnek metni *Kur'an-ı Kerîm*'dir.

Kaynaklar

- Adonis. (2004). *Arap Poetikası*. (E. İşler, Çev.) İstanbul: YKY.
- Ahmed Cevdet. (1299). *Belâgat-i Osmaniyye* (2 b.). İstanbul: Matba'a-i Osmâniyye.
- Ahmed Reşîd. (2017). *Nazariyyât-ı Edebiyye I-II*. (A. Çan, Dü.) Erzincan: Doğu Ciltevi Yayınevi.
- Asya, A. N. (2008). *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor* (15 b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayrakdar, M. (1997). Fârâbî'nin 'Şiir Sanatının Kanunları' Adlı Risâlesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, xxxvi, 45-65.
- Cevdet Paşa. (1991). *Tezâkir* (Cilt 40). (C. Baysun, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dîvân-ı İbrâhîm Hakkı Erzurumî*. (Yok).
- Duralı, Ş. T. (2013). *Aklın Anatomisi/ Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi* (2 b.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erverdi, E. (1998). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler İsimler Eserler Terimler* (Cilt 8). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eyüboğlu, S. (1997). *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler-I*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Fuzûlî. (1997). *Fuzûlî Divanı*. (K. Akyüz, S. Beken, S. Yüksel, & M. Cunbur, Dü) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük*. (2018, Şubat 14). Türk Dil Kurumu: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden alındı
- Haksal, A. H. (2015). *Sezai Karakoç Eleğimsağmalarda Gökanıtı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Sînâ. (2013). *Mûsîkî*. (A. H. Turabi, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., & Turgut, A. (Dü.) (2006). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (15 b.). Ankara: Türk Diyanet Vakfı.
- Lalo, C. (2004). *Estetik*. (B. Toprak, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.
- Mahmûd Ekrem (Recâ'izâde). (1299). *Ta'lim-i Edebiyyât*. İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Menemenlizâde Tâhir. (1314). *Osmânî Edebiyyâtı*. İstanbul: Kasbar Matba'ası.
- Mengi, M. (2009). Sehl-i Mümteni. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 36, s. 321-322). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Muallim Naci. (1307). *İsulâhât-ı Edebiyye*. İstanbul: A. Asadoryan Şirketi Mürettebiyye Matbaası.
- Mütercim Âsım Efendi. (2014). *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît/Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (Cilt 5). (M. K. Tanrıverdi, Dü.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Neffî. (1993). *Neffî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nişanyan, S. (2018, Şubat 13). Nisanyan Sözlük: <http://www.nisanyansozluk.com> adresinden alındı
- Özel, İ. (2011). *Şiir Okuma Kılavuzu*. İstanbul: Şûle Yayınları.
- Paz, O. (1991). *Yay ve Lir-I/Şiir Nedir?* (Ö. Saruhanlıoğlu, Çev.) İstanbul: Armoni Yayıncılık.
- Râzî Divânı*. (tarih yok).
- Sarıkaya, B. (2010). *Rûkneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkat Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)*. (B. Sarıkaya, Dü.) İstanbul: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

- Şemseddin Sâmî. (1317). *Kâmûs-ı Türki*. Dersââdet : İkdâm Matbaası.
- Şensoy, S. (2003). Lafız. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 42-47). içinde Ankara: TDV Yayınları.
- Şeyh Galip. (1992). *Hüsni ü Aşk*. (O. Okay, & H. Ayan, Dü) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (2019). *Edebiyat Lügati*. (K. E. Kürkçüoğlu, Dü.) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- TDK Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*. (tarih yok). 10 11, 2017 tarihinde Türk Dil Kurumu: www.tdk.gov.tr adresinden alındı
- Timuçin, A. (2013). *Estetik* (9 b.). İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tokatlı, Ü. (2008, Fall). Arap Harfli Türk Metinlerinde Hemzeye Dair Notlar. *Turkish Studies*(Volume 3/6 Fall), 601-611.
- Ümmî Sinân. (tarih yok). *Ümmî Sinan Divanı*. (A. Bilgin, Dü.) Ankara, Türkiye.
- Yunus Emre. (1991). *Yunus Emre Divanı*. (M. Tatçı, Dü.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yûsuf Hashâcib. (1991). *Kutadgu Bilig* (Cilt I). (R. R. Arat, Dü.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.